

КРИТИКЪТ — ТВОРЧЕСКА СЪВЕСТ

Всеки непредубеден читател не може да не забележи, че в новата си книга литературно-критически статии „Писатели и време“ Пенчо Данчев подхваща твърде интересна беседа за значителните постижения и мъчителни нови търсения, за неизбежните трудности, експериментаторски увлечения и пречки в развитието на съвременната ни поезия. Той не скрива основателния си възторг от обстоятелството, че в нашата съвременна литература съществуват различни и много добри поети, отразяващи нашироко живота, неговите съткновения, остри конфликти и бързи промени. Споделя собствените си разсъждения, породени от творческото своеобразие на един такъв изтъкнат майстор в лириката, като Никола Фурнаджиев. Анализира най-значителното в творчеството на поетите Веселин Ханчев, Валери Петров, Радой Ралин и Пеню Пенев. Радва се на неудържимите пориви и на възбуденото откривателство у „младите“ — Любомир Левчев, Владимир Башев, Христо Фотев и Дамян Дамянов. Със загриженост и обич напътствува „най-младите“ — Стефан Цанев, Иван Динков, Никола Инджов, Иван Тренев, Атанас Мочуров, Константин Павлов, Александър Миланов, Христо Кацаров, Кръстьо Станишев, Минко Цоневски, Слав Хр. Караславов. . .

В книгата са поместени като изключение и два кратки очерка за представителите на младата ни съвременна белетристика — Йордан Радичков и Тодор Монов.

Трябва да се отбележи, че специфичните белези на току-що изброените писатели до голяма степен са определили и границите на литературно-критическите и естетически обобщения, анализи и синтези в книгата. Ала тези „граници“ съвсем не са стеснили амплитудата на сериозния разговор, нито са попречили на автора да направи своите наблюдения и изводи. Напротив. Той се е почувствувал напълно свободен и дори задължен да вземе отношение, макар и някъде мимоходом, по редицата важни въпроси, които интересуват както поетите, така и читателите от

различните поколения. Данчев засяга например проблемите за националните традиции в литературата и творческото им усвояване от съвременните писатели. Проявява интерес към новаторските дръзновения у младите и най-млади поети. Поставя въпроса за същността на интелектуалната поезия. Възхищава се от „малкото чудо“ на лириката, позволяваща да се кондензира на съвсем малък терен драматизмът на човешката душа. Разглежда характера на превъплъщаващия се лирически герой и съответното гражданско поведение на съвременните поети. Набляга особено на нуждата от съвременен поглед и крепка връзка на писателите със сегашната действителност. Изтъква важната и безусловна необходимост от оригинален поетически глас, като предпазва младите поети от лошокачествени увлечения по чужди образци, от вредната склонност към поетическа имитация на несвойствен тям художествен стил, интонация и пр. и пр. Това са все важни и привлекателни проблеми, по които трябва да се водят непрекъснатите дискусии, но да се вземе отношение по всички тях е трудно и дори невъзможно в рамките на една рецензия. Към казаното до тук трябва да се добави, че засегнатите въпроси не се разглеждат самостоятелно, в чисто теоретичен аспект, а са органически втъкани в конкретния естетически анализ на творбите от споменатите поети и белетристи.

Най-общото, което може да се изтъкне за цялата книга, е, че в нея е включено едно изобилие от различни и най-актуални проблеми, по които се дискутира най-темпераментно. Изказват се собствени съображения. Отстояват се съвременни позиции. С нови сили и средства се воюва срещу ретроградността и сковаващите догматически постулати. Бори се срещу безкрилото и безцветно описателство, срещу битовизма и анахроничното влачнене след романтичната сянка на спомена. С една дума авторът проявява стремеж към творческо решение на възникналите въпроси. Търси свой из-

каз и е сторонник на ново, разкрепостено мислене, и може би, тъкмо този начин на отношение най-добре характеризира а н т и д о г м а т и ч е с к и я п а т о с на книгата.

Пенчо Данчев е един от съвременните критици, които откровено, загрижено и е гражданска смелост се стремят да отстояват свое разбиране, своя и с т и н а за художествените ценности. Истина, продукувана от най-добри чувства към чашливата съдба на родната ни литература. Такава истина не ще пощади и самия автор, който видимо не счита, че ще загуби своя престиж, ако изтъкне и собствените си увлечения и заблуди в миналото в една или друга област. Характерно в тази насока е например отношението на Пенчо Данчев към поетическия натюрел на Никола Фурнаджиев. Сегашният критически очерк за Фурнаджиев като поет е един сериозен документ за ясна, бих казал, показна с а м о к р и т и ч н о с т у литературния критик. Тази констатация добива много по-голяма стойност, когато внимателно се сравнят сегашния портрет на поета с първата публикация на критика за Фурнаджиев, отпечатана преди десетина години. Между тях наистина съществува поразителна разлика. Предишната работа е изпълнена с цитати, написана на шаблонен език, без емоционална раздвиженост и топлина. Сегашният портрет е пълна противоположност на първата публикация. Двете работи са сякаш писани от двама души, съвсем различни по стил, похватност и творчески усет. Сега Данчев има коренно различно отношение към поета и неговата лирика. Като изтъква, че Никола Фурнаджиев е търпял влиянието на някои от модерните „изми“ на миналото и главно на имажинизма, Данчев подчертава: „Но това надали е съществено от тогавашната му поезия.“ И веднага след това добавя: „В една статия, писана по времето, когато върху критиката и върху литературата силно тегнеха предубежденията на догматизма, и аз т в ъ р д я х (к. а.), че това е съществено.“ И основателно се подчертава по-нататък, че причудливите контрасти, алогичните словесни съчетания, метафоричните фойерверки не са резултат на усилията да се направи „необичайна“ поезия, а непосреден израз на горещите чувства на поета, усетил вътрешна необходимост да даде простор на ставания емоционален заряд. Да литне с крилата на птица. Да се разтовари и освободи психически. И тъкмо затова обикновените езикови средства в лириката на Фурнаджиев са се оказали безсилни, недостатъчни. Критикът обаче не се спира до тук. Той дири истинската същност на самата поезия. Търси и открива нейните извори. Изследва обекта,

който я поражда. И трябва да се признае, че цялата творческа еволюция на Фурнаджиев се изяснява до голяма степен последователно, макар и много синтетично. Съпреживени и претворени са почти всички крути завои в развитието на поета. Видяна е и е почувствувана в д в и ж е н и е цялата неповторима неговата индивидуалност. И все пак поетическите съзрения на лирика не са показани от критика в точните исторически рамки на една строго определена културна среда и са останали извън сферата на конкретната обществено-политическа обстановка. Или по-точно казано — отсъствуват до голяма степен границите и на историчността при конкретния анализ на Фурнаджиевата поезия. Не се очертават достатъчно ясно невидимите друми, които са подмамили, увлекли и обусловили развитието на поета, като са го тласкали към една или друга пристрастеност. Но каквито и бележки да се направят за портрета на този оригинален поет, той е неоспоримо доказателство за творчески подход при разглеждането на лириката изобщо. Сега Данчев се е освободил от всякаво цитатничество, от различните социологични тълкувания, сектантски увлечения и пр. Не се чувствуват и следи от предишното доктринерство и догматическа скованост, присъщи почти на всички статии, писани преди десетина години от наши съвременни критици. В настоящия портрет на Фурнаджиев е очертана преди всичко т в о р ч е с к а т а ф и з и о н о м и я на поета, неговата лирическа самобитност. Усежда се дълбокият му драматизъм и социален патос. Увлича ни страстиата му емоционална изповед. И като се има предвид цялата сложност на епохата и горещото й романтическо дихание, можем да си обясним буйния и необуздан темперамент на поета. „Съдбовната привързаност“ на Фурнаджиев към народа се вижда от критика в нов аспект — като извор на всички „терзания и угризения“ и на отделните перипетии на трагизма, породен от по-сетнешната откъснатост и „социална изолация“. Особена стойност има правилно очертаната линия, бележеща емоционалната еволюция на поета. Тук Данчев е навлязъл в своята стихия. Постигнатото е наистина ярко, силно. То ни навежда към интересен и откровен размисъл за съдбата на съвременната ни литературна критика. Към този въпрос ще се върнем наново.

Когато разглежда „младия“ Фурнаджиев, Данчев не анализира „фактите“ както обикновено оперират с тях литературните историци и изследователи. Не прави мъртва дисекция на живата поезия, а вниква в нея по своему. Той „живее“ живота на самия лирик. Превърнал се е, бих казал, на негов „двойник“. И все пак кри-

тиктът не позволява да бъде изцяло завладян от поета. Държи се на известна дистанция, сякаш се е ръководил от препоръката на Боян Пенев, който споделя в дневника си мисълта, че литературът не трябва да се остави да бъде покоряван изцяло от творчеството на писателя. И колко е радостно, че Данчев претърпява лирическата същност на Фурнаджиевата поезия. Вижда поета сякаш с нови очи. Взира се в неговия ярък и контрастен колорит, като следи романтично условните детайли. Но той предпазва и от увлечения. Колко уместно е например неговото предупреждение: „Тежко и горко на оия, който пристъпва към неговия колорит с изисквания за реалистично правдоподобие. Но този, който не е лишен от щастieto да бъде грабнат и увлечен от вихъра на преживяванията, той ще приеме и дръзката условност, с която са осяществени те. Стихотворения като „Пролетен вятър“ и „Дъжд“ не са нито само някаква първична биологична стихия, нито самоцелна игра на звуци и багри. Това е преди всичко здрав, очистителен екстаз на жизнерадостта.“

А когато сумира обобщенията си за „зрелия“ Фурнаджиев, критикът набелязва така сполучливо отделните моменти, че изтъква най-ярките черти от поетическия му натюрел. Особено ценни са наблюденията за вътрешния диалог на поета, за правствените му пориви, за характерния фурнаджиевски пейзаж, носещ почти винаги тревожните алегии и символи на една развълнувана съвременна душевност.

Макар и да не засяга и да не изчерпва всички нюанси и детайли в своите „впечатления от поезията на Никола Фурнаджиев“, както сам Данчев се изразява, той изгражда един сполучлив и верен портрет на поета. Точен и приемлив. С много разбиране и такт, с обич и с тънък критически нерв.

С каквато обич разглежда лириката на Фурнаджиев, със същата топлина и аналитичност Данчев вникава в „престъпленията“ на Веселин Ханчев или в „зрелостта“ на Валери Петров, в „човечната поезия“ на Радой Ралин или в драматичната борба на „поета-строител“ Пеню Пенев, в „нравствения подвиг“ на Дамян Дамянов или в космическите дръзнове на Любомир Левчев, поета, за „когого се спори“, и пр. и пр.

С радост трябва да се изтъкне, че литературният критик успешно зафиксирва най-особеното и най-характерното в натюрела на отделните поети. Той ги познава отблизо, следил е всяко тяхно творческо проявление, чувствувал добре тяхното артистично своеобразие и го разграничава точно и уверено. Може би това не се отнася в достатъчна

степен при изграждането на портретната характеристика на Валери Петров. Струва ми се, че съвсем пелесобразно щеше да бъде, ако по-определено се изтъкнеше, че понякога, дори и в по-значителните, не става дума за най-хубавите си работи, Валери Петров допуска неговата поезия да се превърне донякъде в маниерна игра. За този поет биха могли да се кажат повече неща, да се характеризира с повече светлосенки неговия някак по-хладен и умозрителен натюрел.

Изглежда в състояние на по-голям душевен подем са писани от Пеню Данчев малките по обем, ала сполучени портретни характеристики за Веселин Ханчев и особено за Радой Ралин. В тях се долавя вътрешният полет на чувството, което е тласкало критика да бъде пределно точен и сбит, пряк и искрен. С много интимно съзвучие и разбиране е очертан образът на интересния лирик Радой Ралин. Изобщо в тези кратки портрети проличават възможностите и таланта на Данчев като литературен критик. Възможности, които досега не са се откроявали с такава яснота и категоричност. Тук проличава преди всичко верният подход и тънкото умение на критика да разграничава точните поетически физиономии на лириците. Нещо, което не може да се каже за статията, посветена на Пеню Пенев. Върната по същество концепция за поета е съпроводена с подобни констатации, оказали се недостатъчни, за да изтъкне по-релефно образът на рано загиналия поет. А той бе наистина колоритна фигура, ярка, темпераментна. Помня го този недоволник от живота, тази луда глава! Помня го весел и навъсен. Срещал съм го светъл от радост, а понякога — гладен, зъл и хаплив. Ала винаги вдъхновен и силен. И неведнъж съм съзирал неспокойния огън в тревожните му очи. И затова, струва ми се, всеки негов стих представлява съкровена изповед. Всеки негов стих е така изстрадан, че прилича на капки от младата му кръв, която сякаш пари от белите листа на заветните ни книги. . . В края на своята статия за Пеню Пенев литературният критик прави една много навременна, но горчива констатация: „Ранната му смърт е сигнал само за едно — по-внимателно да се види мястото му в литературата. Защото по един написан лош закон ние лишаваме живите от такава внимателност.“ Една такава констатация не е най-добрата атестация за съвременните критици, които имат лошия навик да поставят младите таланти във всеобемното понятие „и други“, без да имат куража да наредят в една поредица имената на истинските творци, независимо от тяхната възраст. И ако изобщо е нужно да се отправя някакъв укор към хората, проявили неоснователно

пренебрежение към този или онзи млад творец, то името на нашия критик не би могло да бъде поставено във фалангата на бездушните.

Положителна страна в метода е тази негова особеност, че той много рядко се захваща да пише „чиста“ рецензия, засягаща само отделно произведение. Обикновено нещо за него е да синтезира своите „впечатления“, да ги прегрупира и да ги обобщава в по-разгърната статия, разкриваща образа на отделния писател. Чрез такъв подход той постепенно се доближава до точната портретна характеристика. И всеки портрет той се старае да отсени и разграничи с характерни детайли и нюанси, с различни паралели („Нощ“ на П. К. Яворов и цикъла „Жив съм“ на Веселин Ханчев), да направи съпоставки („Сърцето бие за хората“ от Йордан Радичков и „Смърт няма“ на Тодор Монов) и редица сравнения, все с единствена цел — да разкрие неповторимостта и индивидуалната физиономия на отделната творческа личност. Художествената специфика на всеки поет се характеризира от индивидуалната природа и от значителността на поетическите открития. От тях се съди за истинския талант и за естетическото верую на поета или белетриста. И, струва ми се, че друг по-точен подход за оценка на художествените произведения едва ли има. Всяко друго изходно начало при анализирането на художественото творчество би било непълно или едностранично, тъй като обикновено отвежда до вулгарни социологизъм, до принизеност в интерпретацията, до абсурди или излишни абсолютизации. В повечето подобни случаи художествената творба се изпразва от въздействието на поетическото съдържание. Тя се разглежда от други страни, но не и като произведение на изкуството. Та нали до неотдавна, както се знае, съществуваше схващане, според което се считаше за съвсем резонно да се твърди, че главно от тематическата особеност на отделното произведение може да се съди до голяма степен за неговата художествена пълноценност.

Натюрелът на Пенчо Данчев като литературен критик би бил неточно определен, ако не се отбележи, че в неговия метод съществуват и отделни недъзи и празнини. Някъде те едва ще се почувствуват, а другаде ще са дали вече своето отражение при анализа на отделните произведения. Понякога Данчев постига известен резултат при анализа, като се позволява на добре скроения словесен жест, като се опира на ефектната фраза. И не може да се отрече, че в дадени моменти словесният ефект може да внесе специфични нюанси, посредством които да се наблегне на особените подробности, на

характерните белези в облика на един творец. Вярно е, че тези неща у Данчев се правят с мярка. Ала въпреки това, все пак е рисковано да се разчита на словесните фойерверки. Често пъти зад ослепителния им блясък ще останат скрити и за очите на критика естетическото съдържание на произведението, неговият поетически подтекст или цялото подводно течение на художественото внушение. Ще остане по такъв начин скрито, незасегнато и заключено голяма част от вътрешното богатство на художественото произведение, неговата сила и красота.

Другаде в стила на критика ще излизат на повърхността повече или по-малко публицистични моменти, чрез които до известна степен се подменя естетически анализ.

Критикът само би спечелил, ако още повече се вгълбява в поетическия свят на отделните художници. Само по-добър резултат би имал той, ако още по-дълбоко навлиза в този творчески свят и ни го разкрива по-всестранно. Критическият маниер на Данчев сега се характеризира преди всичко с една ярка импресионност, артистична раздвиженост и синтетичност на обобщенията. Сочат се преди всичко най-типичните черти и белези в творческия рисунок, изобразителна система и личен почерк на художника, без да се изясняват всякога конретно и последователно етапите на цялостното му естетическо богатство и своеобразие. Тази страна безспорно остава известна и удовлетворителна у читателя. Разбира се, току-що направената констатация не се отнася до най-хубавите работи на възискателя критик.

Когато разглежда развълнуваната и пълноценна „Лирика“ на Веселин Ханчев, между другото Пенчо Данчев споделя съвсем накратко своите мисли по въпроса за характера и същността на интелектуалната поезия. Той поставя този термин съвсем неоснователно в канонични. Всъщност ето неговите аргументи: „Тази поезия някои наричат „интелектуална“. Термини! Ние сигурно имаме толкова основание да я наричаме така, колкото в деветнадесетия век са имали основание да наричат великата, хуманната, кипищата от страст литература на критическия реализъм „натурална школа“. Какво пък, нека наричаме такава поезия интелектуална, щом под това име се разбира страстната и умна поезия на нашето време. Но напразно тук предявяват изключителни претенции някои производители на поетическа сухожибна, които настъпват кресливо, въоръжени до зъби с целия терминологически арсенал на атомната и водородна техника, или пък ония, които смятат, че са модерни,

съвременни и интелектуални, защото са автори на римувани или неримувани, умозрителни, сухи и безстрастни коментари на собствените си разсъждения и съображения, доставящи толкова удоволствие, колкото и сухият пясък, попаднал между зъбите ни. За мен във всеки случай едно е безспорно — интелектуалната поезия е по силите само на дълбоко емоционално мислещи поети. Но не е ли явно, че на тези поети принадлежат жанровете и теченията и на всяка друга поезия, стига тя да е истинска поезия?“ Ясно е, че у Данчев съществува резервираност по отношение развитието и бъдещето на интелектуалната поезия; докато тя има утвърдени представители в нашата, пък и в чуждестранните лигатури. Разбира се, далеч съм от мисълта, че ще трябва да се прокламира интелектуализма като дай-съвършен и единствен еталон за поетическа пълноценност на съвременната поезия. Струва ми се безполезно да вилим поетите, че са се насочвали към една или друга тема от богатството на живота. Това е тяхно неотменимо право и никой не може да им го отнемем. Поетите имат пълната свобода да подхождат по своему към живота и да ни го показват в своето изкуство прещътворен и обогатен. Едва ли е нужно да се натрапват нови шампи на поетите, защото безспорна е истината, че с кални ботуши в душата им досега никой не е влязъл. Но нека не се отклоняваме. Нека не се залавяме най-напред за етикета, който ще поставим на тази по същество нова поезия, макар че и това, как ще я назовем не е без значение. Това не е въпрос до „термини“, както се изразява Данчев, а по-скоро до съдържанието на това понятие, което съвсем не е аморфно и безлично.

Неотменим белег на интелектуалната поезия е, че тя има за централен обект новата социалистическа душевност на нашия съвременник. Явно е, че и в миналото, пък и сега съществува страстна и умна поезия. Но явно и безспорно е и друго: тази умна и страстна поезия не носи белезите на тази поезия, която наричаме интелектуална. До нас долитат днес например ярките гласове на многострунния поетически ансамбъл на добрите и нови съветски поети, които творят живота и не по-малко умна и страстна поезия, в която интимните и граждански чувства се спояват в един велик дълг (Евтушенко, Рождественски, Вознесенски...). Поезията им се различава от поезията на класиците. Различава се и от лириката на познатите ни по-стари съветски поети. Родила се е от нуждите на живота по друга поезия, с нова интонация, с нов поетически стил, с нов ритъм... Поезия, обляхана от голямата тревога на деня, в който живеем, от динамиката на нашето

съвремие. В нея мисловното начало преобладава в чувство и образи, а всяко чувство и всеки емоционален образ се просмуква от дълбок размисъл, от завладяваща интелектуалност. Затова имаме основание да я наричаме интелектуална без резервираност или колебания.

Разбира се, че в поезията изобщо може да се говори за различни степени на интелектуалност, без от това художественото въздействие на произведението да отслабва или да се подсилва. Тук се касае по-скоро до възможностите на тази лирика да долови новото у съвременния прогресивен човек и да го покаже по-цялостно и по нов, оригинален начин. Интелектуалното начало на тази актуална лирика предполага и съвършено съвременен поглед към живота и към целия свят. И затова не бива да се сърдим на поетите, че ламтят по новите съвременни открития и че гледат на света със страстните очи на космонавтите и любят или мразят с гнева и гордостта на Човека, разширил изследнъж своя обхват на мисъл и действие. За тях светът от „птичи полет“ е станал отдавна бледен и наивен. Те са ненаситни за нови поетически открития. Очите им са закаднели за космическа панорама. Сърцата — за нови изживявания. Затова всеки един от тях би примрял от романтичната гордост да излети от контейнера на пробните ракети на нашето утре. Затова поетическата рекогносцировка е равна на подвиг... .

Задупеният размисъл, придружен с богат и действен подтекст, способствува по-пълно да се разкрие вътрешният драматизъм, психология, етична тревога и дългът на съвременния човек пред цялото човечество.

Традиционализмът в лириката в случая едва ли би попречил, но не би и допринесъл кой знае колко за реализацията и утвърждаването с по-други средства на едно ново светоусещане. Ако натегне традиционното в поезията, то ще ни слече към познатите емоции и мисли, имащи своя атмосфера и афинитет, по-различни и несвойствени на нашето текущо съвремие“. Безспорно съвременното модерно светоусещане не е ликуно и не бива да се лишава от националните импулси. Всяко увлечение да се очисти преживяванията от тембъра на националния емоционален регистър ще доведе до национално обезличаване, до космополитизъм. Такава пристрастеност е безполезна, тъй като и чисто човешките преживявания имат своя национален колорит, своя специфична особеност. Изобщо националните импулси никак не биха попречили за пълноценното и цялостно усещане на живота.

Същественото в новата интелектуална поезия би следвало да се търси и в искре-

ния, търсещ патос, протичащ като някакъв ток в психиката на новия човек. Такъв патос гласа поета към нови открития, към дълбоки изповеди, съкровени открития и големи артистични превъплъщения, съдържащи най-значителните истини за живота и човешкото битие. Обладан от силата на тези истини, творецът ще воюва срещу примитивизма и елементарните представи за живота и никога не ще се увлече от измамния блясък на „слънцата от станиол“, а ще догонва винаги истинската и пълноценна красота на живота и на художествената правда в своята поетическа галактика.

В съвременната поезия наистина съществува интелектуалност и интелектуалност. Дотук мислите ни кръжат около онай душевност, присъща само на социалистическия човек. Говорим за интелектуалността у хората, които изменят света в полза на народите и в името на тяхното бъдеще — комунизма. На Запад днес твърде много се спекулира с интелектуализма на така наречената „модерна душа“. Превъзпяна се нейната феноменална чувствителност и болезнена изтънченост. У нас апологети на такава модерна душевност не ще се намерят. Едва ли ще се намери човек, който да се нагърби да брани интелектуалното капитуланство и душевна безгъвка, да величава интелектуалната деградация и лудостта. И ако днес все пак се намират такива люде, живеещи на Запад, които пъпят по нервите на хората и по косвен път дават ход на безогъв демон на разрушението и смъртта, то съвсем определено трябва да се каже, че техните мисли и емоции едва ли достигат сърцата на трудовете хора. Защото тези мисли и чувства са лишени от истинско художествено внушение и привлекателност. Те остават ледено студени и интересуват само техните създатели, откъснали се от истинските нужди на народите. Поезията на тези люде е до такава степен с в р ъ х и н т е л е к т у а л н а, че е невъзможно да се разбере и от снобите. Тя е лишена по начало от всякаква емоционалност и поетическа свежест. Та нима може да се очаква някаква нежност или топлота от сложно шифрованите абстракции, изпълнени всеки куплет? Нима могат да се дешифрират думите-сигли, да се разчетат „поетическите“ ребуси, вилели като лайтмотив маразма и атомната гибел? Неразгадаеми остават и безкрайните набори от думи в неримуваните стихове, двусмислените остроумия и съждения, неясните асоциации, алогични сензации и всички други чудатости, насищащи безизразната „поезия“ на „модерния“ Запад. От тази поезия едва ли би могло да се изгради някакъв образ на така наречената „м о д е р н а п с и х и к а“. Подземните гласове на

разстроена „модерна душа“ остават чужди, съвсем чужди за оптимистичната същност на трудовете хора на Запад и на социалистическата душевност изобщо. Не че на нея не са присъщи дълбоки преживявания, но каквито и да са те, нямат нищо общо с патологичните кълчения на „модерните хора“ и си остават характерни само за човека-сътвдател на един нов свят, света на комунизма. . .

Що се касае до безличните поети и до всички „кресловци“, за които говори Данчев и които присвояват единствено за себе си правото да се наричат интелектуални поети или изобщо до всички епигони и производители на каквато и да е „поетическа сухоежбина“, носеща режешия вкус на скрускан пясък, то спокойно може да се каже, че тях никой не би ги взел под закрила, защото те никога не са били в строй на творците, създаващи сериозна поезия. Тяхната оголена и разсъдъчна продукция не привлича вниманието. Те едва ли съзнават неудобството на домораслия провинциализъм в лириката на някои от тях и едва ли се раздират от човешките драми на истинските интелектуални поети, готови с главите си да строят ледовете на творческите предубеждения и ограничения. Тук думата е за интелектуалността на поети от типа на Веселин Ханчев например. Интелектуалният характер на неговата лирика не е привлякъл вниманието на нашия критик. Той подминава и с това ликвидира този въпрос, без да анализира по-подробно това плодотворно начало в лириката на този талантлив поет.

Все във връзка със спецификата на Веселин Ханчевата поезия щем се да направя и една допълнителна реплика. В най-общи линии оценката на Данчев за поета е вярна и детайлирана. Но трудно може да се възприеме и обособено оценката му, че „Не, не мога да спя. . .“ от „Стихове в паласките“ е „далечен и достоен предвестник на най-хубавото“, на това, от което сега се възхищаваме всички в „Лирика“. За някакви далечни нотки наистина може да се говори, нали все пак отделните творби са писани от един поет. Но работата е в това, че най-хубавото в „Лирика“ е създадено в съвсем друга плескост, със съвсем друг поглед към действителността. В по-ранните си стихотворения Ханчев е повече външен и описателен, преследващ до голяма степен значителната и силна лирическа поанта, докато сега създава м о н о л и т н а к о м п о з и ц и я на едно цялостно изживяване, разкриващо издълбоко богатата човешка душевност на съвременника ни. Той създава цялостна философия за смисъла на човешкото съществуване. И положителните завоевания са налице — категорични и неоспорими. В случая важното и същественото е, че сти-

ховете от „Лирика“ са рожба на едно съвременно поетическо виждане и усещане на света, че новото в тях откриваме и в интонацията, и в ритъма, и в художествения рисунок. На тази безспорна истина никой не би могъл да възрази, защото стиховете от цялата стихосбирка и особено от дикъла „Жив съм“ са пропити с красотата на слънчеви чувства, които ни напомнят светостта на синовната изповед, великодушната майчина прошка или съкровената клетва за върност на войника. Такива стихове са истинските показатели, насочващи към създаването на голямата поезия, на трайните естетически ценности в съвременното ни изкуство.

Ще бъдем несправедливи, ако не признаем, че Пенчо Данчев участва активно в творческия живот на съвременните писатели и по-специално в живота на поетите, независимо от тяхната възраст. За разлика от болшинството съвременни критици (в това число не може да се включи критик като Борис Делчев, който проявява особен интерес към първите стихосбирки на младите поети) Данчев проявява особени чувства на симпатии към младите и най-младите стихотворци. Той изучава неспокойните им търсения, лутания и техните поетически открития и постижения. Измерва пулса на тревожната им младост. Най-добро доказателство за това е неговата голяма и аналитична статия от няколко глави, озаглавена „Бележки за поезията на младите“. В нея проличава колко отблизо следи по-значителното в съвременната ни млада лирика, как живее с поривите на енергичните поети, знае влеченията им и техните грешки. И затова в своите анализи и препоръки той е така внимателен. Не ще им натрапва рецепти и предписания, ала не ще се поколебае да постави и точния предупредителен сигнал, когато забележи, че увлеченият в търсения поет губи здрава почва под краката си, а жизненият материал започва да бледнее в анемичните му стихове. А когато връзката със съвременността отслабне и в светуещането на младия художник са настъпили обезпокоителни нотки, критикът ще напъти със загриженост и строгост. Данчев е сдържан и тактичен с младите. Там, където е нужно, той ще постави ударенията върху отделния едър в стиховете на младия творец, ще се аргументира и с подчертана категоричност ще сподели своите основания. Нека си припомним с каква убедителност и тревога се разкриват отделни слабости в стиховете, да кажем, на Владимир Бавшев, Стефан Панев, К. Павлов, Иван Динков, Никола Инджов и на други млади поети. И това критикът върши с единственото намерение да подпомогне младите и да подчертае колко е наложителна борбата за „моноли-

ген, органически свой, самостоятелен и активен лирически герой“, за да се създава голяма поезия, за да се твори оригинално съвременно творчество.

Изобщо най-хубавите статии в сборника на Пенчо Данчев, независимо кой проблем засягат, са обвиеени от искрен и благороден бунт срещу бездушната и стандартна нормативност в изкуството, срещу фалша и рутината в творческата практика, срещу инерцията и мъртвата традиция. Тъкмо този патос е подклаждал огъня за нова интерпретация на литературните факти, за живо и артистично мислене. Това опериране с фактите и тази непосредствена реакция са дали своето благоприятно отражение. Критикът разгръща своите мисли и чувства страстно и темпераментно. Пише с верен усет и с много обич. Ето как топло и как чувствосърдечно се отнася той към Радой Ралин и към неговите любовни чувства, отпирани към далечната Аура: „Как ще го забравиш тоя сричащ няколко заучени италиански думи любовник! Усмивхаме се, а сърцето ни прелива от топло съчувствие към него. Топлото съчувствие тук не е гола декларация. То се усеща в анализа, в интерпретацията, в цялото критическо изложение. А когато Данчев е разбрал отблизо острата душевна болка на Дамян Дамиянов, отправил зов „Другари мои с кървави чела, за свободата мога ли да пея?“ — критикът веднага се откликва: „Да, можеш да пееш, поете! Нещо повече, ти не можеш да не пееш за свободата, защото си закърмен с копнеж по нея, защото си бил свидетел на битките за нея в бунтовния си град.“ И т. н. Другарската подкрепа, човешката вяра в поета ще сгрее неговата изтерзана душа. Тази близост се проявява не само към творците, но и към читателя, когото въвежда в лабораторията си. Колко близо го държи до себе си може да се съди от много конкретни анализи. Ето само един пример. Когато Данчев говори за втората стихосбирка на Любомир Левчев („Завинаги“) и като утвърждава оригиналния му и интересен поетически глас, подхваща твърде интимно следната беседа: „Да започнем отначало. Четем програмното стихотворение „Звездите са мои“. Нашият слух е така непривикнал към тези дързости. Какво наистоятелно уве- шаване, че звездите били негови! Неволно ни се иска да усмирим неудържимия поетический космонавт. По-скромно, млади човече! Не може ли по-тихо? В нашата поезия не е много обичайно това разпалено гръмогласие и буйно ръкомахане! Но някакво вътрешно чувство ни възпира да отсечем — позор, имитатор на чужди интонации!“ и т. н. и т. н. От този пасаж, колкото разговор с читателя, толкова и авторов монолог, може да се съди колко

прецизен и вискателен е критикът, колкото не е приборзан той в своите оценки и в каква степен е искрен към поетите. На него може да се вярва, защото изхожда от самото творчество, което е единствен показател за развитието или застой на художника.

Стана дума вече, че добрият критик обикновено съмнява да вникне в идейно-емоционалния свят на писателя и да съпреживява всеки негов образ на съответната художествена висота; да диша свободно в творческата му атмосфера. И при правдиво тълкуване на художествените произведения да създаде верен литературно-критически образ на писателя. Изглежда, че само в такива моменти може да се говори, че критиците пресътворяват образи или по-точно изграждат по своему образите (портретите) на писателите. И тъкмо за такива критици с основание може да се твърди, че те не са безстрастни констататори, обикновени ценители и посредници между художник и публика, а нещо повече. Те се превръщат в истинска творческа съвест. Съвест, отмерваща по свой усет всички нюанси от образа на писателя, всички негови угловатости и специфични творчески договария, тревоги и съмнения. И когато проникновеният критик е открил кондензираната сила на художественото внушение, когато се е вмесил в живота на твореца, той неминуемо го насочва, възпира или преориентира. И тази съвест, колкото и субективна да изглежда на пръв поглед за самия творец, упражнява своето въздействие. Тя може да изглежда субективна, но цом е продиктувана от интересите на живота и на народа, тя никога не може да се превърне в субективистично своеволие. Тя трябва да бъде винаги спокойна съвест, чиста, мъдра и зряла, безкомпромисна и ясна... Само тогава прецизната и строга литературна критика ще бъде наистина водеща, ще дава тон в развитието на литературата и активно ще се на-

мества в литературния процес. Единствено така тя ще подпомага както творците, така и читателите. Само така ще внушава изискан вкус към естетически трайното, към пълноценната високоиндигна и високохудожествена литература. Истинската литературна критика изисква цялостните усилия на литератора. Тя не е занимание за повърхностни и несериозни люде. Не е изобщо любителско занимание, защото съчетава в себе си както сериозното проучване, така и образното литературно-критическо писане. Тя може да бъде колкото абстрактно-логическа, толкова и есеистично-образна или импресивна. И от таланта и уменията на критика да борави с това оръжие зависи дали ще може да стреля в целта и да служи на своя народ. Само така доскоро неоснователно поруганата литературна критика може и трябва да заеме своето място в съвременната ни литература.

Може направо да се каже, че с подхващаната разговор в „Писатели и време“ Пенчо Данчев оказва активна помощ на съвременните писатели. Той върши полезна творческа работа. Ако речем да сравним по-ранните книги на Данчев с „Писатели и време“, то не може да не констатираме сериозното развитие, осъществено от критика. Предвижил се е далеч напред, извървял е значителен творчески път. Път — труден, ала верен. По него се върви неспокойно, с много препятствия и огорчения, но все пак гордо и достойно. Такъв творчески друм най-подходящ за истински критик-марксист, търсещ и подхвалящ всичко на преоценка. Новата му книга е доказателство за това творческо безпосойство. Тя е документ и за нещо друго — за неговата зрялост. Сега той с умение профилира творческите образи на поетите и с тази си способност очертава и собствения си образ на талантлив литературен критик. Тези портрети създават физиономията на един интересен и темпераментен съвременен критик.

Христо Йорданов

НЕСЪСТОЯТЕЛЕН ТРУД ЗА БЪЛГАРСКАТА КОМЕДИЯ

По, въпросите на комичното е натрупана доста теоретическа литература. Но комедията като литературен жанр и по-специално развитието и съвременното състояние на българската комедия не са изследвани обстойно. Дори статите, посветени на различните прояви на българската комедия, се броят на пръсти. Ето защо инициативата на Иван Богданов да проучи

птищата, по които се е развивал този жанр у нас, е похвална. Той е поискал да бъде пионер в една сложна и неразработена област. И като пръв именно неговият труд предизвиква интерес както сред литературите, така и сред театралните дейци.

Но независимо от особените трудности при подобен пръв опит, Богданов не е разрешил успешно задачата си. Той на-